

הרב נריה גוטל

"בן שמונה"

* פשר שיטת חז"ל בנוגע לולדות "בני שמונה" *

דעתם של חז"ל** כי מצבו של הנולד בחודש שמיני גרוע ממצבו של הנולד בחודש שביעי, מחייבת בירור וביאור. מבחינה רפואית ידוע¹ ומוסכם² כי כל שהות נוספת של

* פרק מתוך חבור מקיף לבירור נושא הפגות והשלכותיה, אליבא דהילכתא. פרק א', "קריטריונים המכריעים מצב הולד" ופרק ב': "שורשי הפסיקה ויסודותיה" – ר' לעיל, עמ' 225–294.

** נדגיש כי בפרק זה לא יידון יחסם של רבותינו האחרונים לאי-התאמות כלליות בין דברי חז"ל ובין דברי חכמה ומדע (ורפואה). בירור נושא זה – ככלל – ייערך במקומו, כחסיכה בפני עצמה, בקשר לנושא "שינוי טבעי". כאן לא באנו אלא לעמוד על פרט בעייתו זה של "בן שמונה", ולבאר תפישתו בעיני חז"ל עצמם: כיצד ביארו זאת "ראשונים", ומהן ההנחות העיקריות שעמדו ביסוד שיטתם. עם זאת, נכון הוא כי כתוצאה מבירור זה עשויים הדברים לקבל "פנים חדשות", ולהתקבל בסדר פנים נוח ומוכן יותר גם לדין כיום הזה. כהשלכה נוספת מכת יובן טוב יותר פשר שינוי הפסיקה כיום הוה ביחס לפסיקה הקדומה.

1. ראה מש"כ פרופ' א. אידלמן (ראש מחלקת יילודים בביה"ח "שערי צדק", המופקד גם על הפנייה שם) בס' "אסיא" כרך ד' (עמ' 232 הערה 4): "המושגים על גולד בן ו' וז' כנגד בן ח' אינם מובנים מבחינת הרפואה המודרנית, והנקודה הבלתי ברורה היא: מדוע תינוק שנולד בשמיני – חודש לפני הומון, הוא בעייתו מבחינת כושרו להתקיים, וילד שנולד חודשיים לפני הומון פחות בעייתו. ענין זה לא מובן לי וכו'". [עוד שם – עמ' 230 ואילך – בנוגע לבשילות התינוק כמכרעת, לאו דוקא מספר חודשיו; וכן גם במאמר ב"הפלט" (הערה א.) הגו' להלן בהערה הסמוכה, ברור היה כי "גודל התינוק ומשקלו" (היינו הגדרתם ל"בשילות") הם המכריעים, ולא מגין חודשי ההריון].

2. כבר מקדמא דנא. ר' במאמר ב"הפלט" שנה ב' (תרס"ב) מש"כ ד"ר דוד שפירא (בהגאון מ"ה ר' יהושע שהי' אבד"ק שטארטקאב, רופא חולים בדווינסק): "כלל גדול הוא אצל הרופאים, שכל יותר שישתהה העובר במעי אמו תגדל האפשרות שיחיה אחרי צאתו לאויר העולם. מובן איפוא כי בן ז' עלול לחיות יותר מבן ו', ובן ח' מבן ז', ובן ט' מבן ח' וכו'". (שם עמ' 210 הערה א.). וכן שב וסיכם (שם עמ' 212) "כמעט אין אחד מהמומחים לאותו דבר אשר יכחיש את המשפט, כי בני ח' יש להם אפשרות לחיות יותר מבני ז'". ואכן כך כתב (שם, עמ' 211) המומחה, ד"ר ע. ורמזער "הרופא המיוחד להתנור הוא בביה"ח בבאזל" כי "... יותר שנשתהה העובר שנולד לפני ז' ומנו במעי אמו (שם נדפס בטעות – "עמו"), יותר תגדל האפשרות שיישאר בחיים, ולא ראיתי ולא שמעתי שכן ז' הוא בר קימא יותר מבן ח'".

הרי שכבר לפני למעלה משמונים וחמש שנה פשוט היה לרופאים (יהודיים) שסיכויי הולד להתקיים משתפרים בכל שהות במעי אמו, ולפיכך ישנה עדיפות לבן ח' על בן ז'. ובאמת ידיעה ברורה זו צויינה כבר למעלה ממאתיים שנה קודם לכן מפי "המייילד הגרוע לתהילה מוריזו, שהי' בימי לדוויג ה-14" (בספרו משנת 1675, עמ' 5–194). שם חלק על דעת היפוקרטס (אשר נתן עדיפות לבני ז' על בני ח' – ור' להלן הערה 21) וכתב "ואנכי לא אוכל להסכים לזה כי ילדים בני ז' המה בני קיימא יותר מבני ח', ואדרבא בעיני ראיתי ונוכחתי אשר יותר שישתהו במעי אמו קרוב לזמן הקבוע ללידה, והוא בחדש התשיעי, יגדל כחם" (ועי' להלן הערה 35 – דיוק דעת חז"ל כדעת מוריזו, וכנגד היפוקרטס).

העובר ברחם אימו, רק מוסיפה לו ומשפרת סיכויי קיומו. לפיכך כמובן תמוהה היא ביותר קביעתם של חז”ל בדבר עדיפותו של המוקדם (הנולד בשביעי) על פני המאוחר (הנולד בשמיני), והלוא אדרבא, דוקא זה המאוחר אשר שהה כמה שבועות יותר ברחם אמו – סיכוייו עדיפים!

ואכן בשו”ת ”מנחת יצחק”³, אחר שציין דעת הרופאים ”שלפי המציאות בזמן הזה, יש לבן ח’ סיכויים לחיות לא פחות מבן ז’, ועוד יותר, דכל דהוי יותר במעי אמו משתלם יותר” – עם זאת קבע בתוקף ”אמנם דבריהם – של הרופאים – בזה אינם (וזאת מחמת שהם) כנגד דעת חז”ל, דרק לענין יולדת למקוטעין הובא... דאנו צריכין לומר שעכשיו גשתנו הטבעים, כיון שהחוש מכחיש זה... אבל להוסיף ע”ז, ח”ו !” נמצא מבטל דברי הרופאים כעפרא דארעא, ואינו מקבלם⁴. ואולם המציאות הטופחת על פנינו⁵ מצריכה ביאור הענין ויישובו.

הביאור המצוי להלן יתבסס על תפיסתם של חז”ל כפי שהם עצמם ביטאוה, וזאת בשלושה שלבים:

ראשית: איתור מקורה התורני של אותה תפיסה;

שנית: פישרה המדעי כפי שראוה קדמונינו – ”גאונים” ו”ראשונים”;

ושלישית: יישוב אותה תפיסה עם ממצאי הרפואה בימינו.

א. ”שתי יצירות”.

דומה כי מקורה התורני של אותה תפיסה, נעוץ בדרשתם של חז”ל אודות ”שתי יצירות”. כך אמרו בירושלמי יבמות⁶:

3. שו”ת ”מנחת יצחק” ח”ד סי’ קכ”ג סי”ק י”ח.

4. עם זאת עיין שם בס”ק כ”ו – שם ציין לדברי החזו”א בדבר הישתנות הטבעים גם כלפי גודל ר”ר להלן סוף אות ג. והערה 37) והסתייע מדבריו: ור”ר הע’ 38.

5. כפי שהעיר בשו”ת ”שבט הלוי” (ח”ג י”ד סי’ קמ”א סק”ג) על דברי המנח”י הנ”ל: ”לדידי אין זה טענה לדינא, דוכי על הרופאים אנו סומכין בזה עד שנצריך לדון אם גאונים על דבר חמור כזה, הלוא על מה שענינו רואים אנו סומכים, וכי אפשר או מותר להעלים עין מאמת זה שכבר יצאו אלפי ילדים כאלה מכלי אינקובטור והם חיים וגדלים אתנו, ואין זה מכחיש כלל להוראות הש”ס והפוסקים... כיון דבימהם לא ה” תקוה לזה ונדון מעיקרא לאבדון... משא”כ בזמנינו דיש תקוה גדולה ושכיחא להביאו לתחייה... לא מצאתי בנדון זה שום דבר סותר קבלת חז”ל הקדושים”.

6. ירושלמי יבמות פרק ד’ ה”ב. וכן ראה במדרש ב”ר פ”ד פ”ב ב’ נוע”י במהדו’ שהעאדאר אלבק שם, בנוגע לגירסאות שנאמרו בזה, והגהותיהם) וכן שם פ”ב פ”ב ו’ (והוסיפו שם ”כל שהוא במאתים ושנים עשר יום – שהוא מנין הרבה ארבע עצבונך והרוגך – ח”ו, ור”ר פ”י מהרז”ו שם לביאור החשבון). עירב כיר”ב במדרש במד”ב פ”ד פ”ב ג’, ובמדרש תנחומא במדבר פ”ב י”ח (באבער – כ”א) וב”מדרש הגדול” בראשית ב’ ז’ וילק”ש בראשית ב’ רמז כ’ (ורמז ל’).

"מנין שתי יצירות, רבי זעירא בשם רבי הונא, וייצר – שתי יצירות",
יצירה לשבעה ויצירה לתשעה⁸. נוצר לז' ונולד לשמונה חיי כל שכן
לתשעה, נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חיי. נוצר לשבעה, איתא חמי
אם לשמונה אינו חיי לא כ"ש לשבעה? בעון קומי ר' אבהו, מנין לבן
שבעה שהוא חיי⁹, אמר לון מדירכוון אנא יהב לכוון זוטא אבטא זוטא
אבטא¹⁰."

7. וב"מדרש הגדול" הנז' הודגש "וייצר – מלמד שיצר לו שתי לידות, אחת לשבעה ואחת לתשעה".
בזה בודאי באו לאפוקי מפרשנות אחרת לאותם שתי יצירות (מועד קליטת הזרע – ר' להלן הערה 16)
והבהירו היטב כי המדובר ביצירת "שתי לידות", האחת – שנולד לשבעה, והשניה – שנולד
לתשעה. (ור' גם הגיר' בב"ר פ"כ פ"ס' ו' במהדר' טהעאדאר-אלבק, בשאלה לרבי אבהו "מנין
שנולד לשבעה חיי" – ולא הנוצר לשבעה).

8. יש לשים לב כי הוקדמה "יצירה לשבעה" ל"יצירה לתשעה" – מה שמבטא עד מאוד השוואת שתי
היצירות זו לזו, משל שתיהן אפשריות באותה מידה! וכן גם במדרש ב"ר פ"ד פ"ס' ב' הוקדמה
באותו אופן "יצירה לשבעה" ל"יצירה לתשעה". ברם במהדר' טהעאדאר-אלבק, שם תיקנו וגרסו
"יצירה לתשעה ויצירה לשבעה", והוקדם המצוי לגדיר; וכן גם הגיר' בב"ר פ"כ פ"ס' ו', עיי"ש. ור'
להלן הערות 24 ו-29.

9. יש להעיר כי לעומת הירושלמי הגורס "מנין לבן שבעה שהוא חיי", לער"ז קה"ע שם כתב "שאלו
חכמי האומות לר' אבהו מנין לבן שמונה שאינו חיי, ובכך הוסיפה ההדגשה מבן שבעה – שחי, לבן
שמונה – שאינו חיי, וצ"ב.

10. קולמוסים רבים נשברו תוך כדי ביאור תשובה ייחודית זו של רבי אבהו. ור' בערוך השלם" (ערך
ז"יטא") הכותב: "אות הששי באלפאביטי"א יוני" וערכו במספר שבעה וכו'. פי' זיטא יחי אפטא
שבעה, ובאותיות שלהן הו' קורין אותה זיטא כלומר בן שבעה יחיה. תיטא ימות, אוכטו שמונה
ובאותיות שלהן התיטא היא במקום הח' שלנו, כלומר בן שמונה ימות". והאריך שם בביאור המאמר
והגירסא הנכונה – וזוה שיעור המאמר, אות זיטא שהוא מספר שבעה וגם מורה יחי הוא הסימן כי בן
שבעת חדשים יחיה. ואת תיטא שהוא אות שמיני וגם סימן למיתה מראה כי בן ח' חדשים ימות".
(עוד העיר שם כי "כתיבת המאמר בדפוסים ובכ"י צריכ' תיקון רב", ור' שם ריבוי הגירסאות
ושיבושן. ובענין זה ר' עוד בהערות טהעאדאר-אלבק, ב"ר מהדורתם פי"ד הג"ל, ובהערות ש.
באבער לתנחומא במדבר אות ק"ע).

מפרשים רבים הלכו בעקבות ה"ערוך", ופירשו באופן דומה. עי' בקה"ע וכפנ"מ לירושלמי יבמות
הג"ל, ובפי' מהר"ז למדרש ב"ר פי"ד פ"ב הנז', ועוד. אמנם יש שפירשו בניטוי על דרך ההשאלה.
כך בקה"ע הג"ל: "דרך בני אדם לומר האבטיח קסן לפי שנוצר בימים מועטים או שהתחיל להעלות
נצו זמן מועט אחר הביכור". כך בני אדם הנוצרים קודם זמנם אינם נגמרים". ונמצא משתמש
במשפט ידוע המוסכ על צמחים, בהשאלה כלפי ולדות הנולדים טרם זמנם. בדרך שונה נקט בפי'
(המיוחס ל) רש"י למדרש ב"ר הנז': "אוקטיו פי' לשון יוני הוא שאומרים למתעטש חיה, השביעי
חיה ובשמיני למות. כלומר אותו שנולד לשבעה חדשים חי אבל לשמונה אינו חיי". (ועל סכנתו של
המתעטש, ע"ע בירושלמי ברכות פ"ו ה', "פרקי דר"א פנ"ב ובילקוי"ש ריש רמו ע"ה, ועי'
ב"חוספתא" שבת רפ"ח). גם לדבריו זהו שימוש מושאל בביתו ידוע.

ברם עי' בס' "יוונות ויוונות בארץ ישראל" (מהר"ב, ירושלים תשמ"ד) עמ' 17-18, המציין כי
"תיאודורו בהערותיו לבראשית רבה שם, וכן כל המילונים שלנו לא הבינו כראוי ולא פירשו כהוגן

כלומר, כפילת היו”ד בפסוק¹¹ ”וייצר ה’ אלקים את האדם וגו’”¹² שימשה אצל חז”ל מקור להנחת אפשרות קיום שני סוגי יצירות בלידת אדם¹³. יש אשר יצירתו מיועדת מלכתחילה לשבעה חודשים, ובתום שבעה חודשים יכול להיוולד גמור ומושלם; ויש אשר יצירתו מיועדת לתשעה חודשים, ולכך לידה קודם מועד זה – מסוכנת עבורו. ממילא אם הגולד לשבעה גם נוצר ויועד מראשיתו לשבעה, אזי אין שום פגם וחסרון במועד זה, והרי זה מועדו בדיוק כמי שנולד דרך כלל לתשעה. ברם לעומתו, זה הנוצר לתשעה, אם יוולד קודם לכן עלול להינזק, כיון שיצירתו טרם הושלמה כדבעי. אלא שהוסיפו על כך, וחדשו כי שהייה יתירה עשויה להועיל גם לנוצר לשבעה¹⁴.

את תשובת רבי אבהו, אף על פי שהכירו נכונה שהיא מבוססת על הערך המספרי של האותיות. ור’ שם עמ’ 9–208 ה”ביאור הסביר ביותר” אשר הביא משם קרוסיוס, המבוסס על שילוב של ”נוטריון (כלומר פירוק שמות האותיות לשני חלקים) פאראנומאסיה וג’מטריא, והרכיבים יחד, לשם לימוד דבר על דרך הרמז מאותיות האלפ”א-בית”א היוונית”. ונמצא ר’ אבהו מסלסל במלים יווניות כשם שהוא מסלסל במלים עבריות וארמיות.

הנקודה הבולטת והראויה לציון כאן היא, כי ממאמר זה שומעים אנו בכירור על זהות השקפת חכמי ישראל וחכמי אומה”ע בסוגי’ זו של לידה מוקדמת. הן על אלה והן על אלה מקובלת היתה התפיסה כי הנולדים לשבעה צפויים יותר לחיים מאשר אלה הנולדים לשמונה. ור’ עוד בספרו של א. קורמן ”האדם וטבעו” עמ’ 105 הערה 3, על קדמונים שסברו עדיפותם של בני ד’ וט’ ע”פ בני ח’.

נוסף לכך שמענו מכאן ”שהזו”ל דרשיו לשון יוני כמו שדרושין לשון הקודש... שהלשון עצמו יש לו משמעות דורשין” – פ” מהרז”ו על מדרש ב”ר הגז’ ור’ ב”יוונית ויוונות” הנ”ל – ”דרך זו היתה מובנת יפה ליהודים ולגויים כאחד”.

11. בראשית ב’ ז’; וזאת לעומת האמור ביצירת בע”ח (שם פסוק י”ט) ”ויצר ה’ אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וגו’” – ביו”ד אחת.

12. אכן יש מקום להעיר כי נמצא מקורה של רמיה זו מצוי במקום שאינו שייך בו, שהרי באדה”ר ודאי לא היה שייך ענין זה של יצירה לשבעה או לתשעה; אלא כיון דיצירת האדם עתידה להיות כן רמזו לה השתא, ואע”ג דביצירת אדה”ר לא שייכא” (פני משה” לירד’ יבמות הנז’). וכן העיר בפ”י ”יפה תואר” על המדרש ב”ר הנז’; ”בא לרמוזו פה על יצירת האנשים הנולדים אח”ז ולא קאי על יצירת אדה”ר”.

13. לידת אדם דייקא, דבבהמה – בה לא נאמר ”וייצר” אלא ביו”ד אחת כלבד (כאמור בהערה 11) ממילא לא יוכל להיאמר ביאור ”שתי יצירות”. ועיי’ בספר ”התלמוד ומדעי התבל” שער ג’ סוף ענף כ”ו (עמ’ מ”ז) אשר הסתפק בענין נפל בהמה, כיון דבה לא יוכל להיאמר ביאור זה, ואין להשוותו לנפל אדם – עיי”ש; וכן ר’ כיר”ב בשו”ת ”עמק הלכה” (בוימעל) ח”א סי’ ה’, שהעיר על כך. [אמנם עיי’ בירושלמי יבמות פ”ד ה”א, וכן גדה פ”ג ה”ג ובמדרש ב”ר פ”כ פיס’ ו’ – אודות אתוננו של חייא בר אדא אשר פגעמים שהיא פוחתת ופעמים שהיא מוספת”! ור’ עוד תוס’ בכורות כ”א א’ ד”ה ”תנא קמא וכו’” ור’ ביאור למימרא זו בס’ ”יוונית ויוונות בארץ ישראל” מהדו”ב ירושלים תשמ”ד, עמ’ 288–289 והערה 66 שם]. אולם נר’ ששם זה אינו ענין לסוגי יצירה, כ”א לדרך השלמת מנין ”שנה” ותו”ל; ואילו סוג היצירה – אחיד הוא.

14. אמנם עיי’ בב”ר פ”ד פ”ו במהדו”ט א הג”ל, בהערות – על הנפ”מ הצומחת מגירסתם במדרש ”נוצר לשבעה ונולד לשבעה לתשעה חי לשמונה אינו חי, נוצר לתשעה ונולד לשבעה אינו חי קל וחומר

כפי שביאר שם "קרבן העדה" – "אם היתה תחילת יצירתו של הולד בענין שיולד לשבעה, פעמים משתהא לבוא בשמיני וחי, וכ"ש אי משתהא עד החדש התשיעי שהוא חי. (אך אם) נוצר לתשעה – שיולד בחדש התשיעי, אם נולד בשמיני וכ"ש לשבעה אינו יכול לחיות, שעדיין לא נגמרה יצירתו"¹⁵. ונמצא כי ישנו ולד הנולד לשבעה, לשמונה ואף לתשעה וחי – זה הנוצר לשבעה; וישנו ולד אשר אם יוולד בשביעי או בשמיני לא יתקיים – זה הנוצר לתשעה. אצלו, רק לידה בתום תשעה ירחי לידה, מספקת ומועילה לקיימו¹⁶.

לשמונה) ולפיה כל הנולד לשמונה אינו חי, אף אם יצירתו לשבעה, מה שאינו נכון לגירסא הרגילה, ולמרביתם של המקורות המצויינים בזה.

עוד גירסא ייחודית ותמוזה צויינה על ידם בפ"ב פ"ו, שם גרסו "נוצר לתשעה ונולד לשבעה חיי לשמונה אינו חי, נוצר לשבעה ונולד לתשעה אינו חי קל וחומר לשמונה"; מה שאומר כי לא רק כל הנולד לשמונה אינו חי, אלא שגם הנוצר לשבעה אינו יכול להתקיים אם נולד מעבר לזמנו – לתשעה; וזה סותר כל דברי חז"ל שבמקומות אחרים. ור' עוד – בענין אפשרות קיומו של בן ח' – "בחוספתא כפשוטה" (ארוך) שבת פ"טו עמ' 249, וכן בפרק... אודות "בן ח'" ובפרק... אודות "בשילות יתר" ו"אישתהי".

15. וכן איתא בפ"י (המיוחס לו) רש"י במדרש ב"ר פי"ד פ"ב הנ"ל "אם נגזר לילד בשעת יצירה שיהא במעי אמו שבעה חדשים ואתרמי שנולד לשמונה, חי בר קיימא, וכל שכן אם יהיה במעי אמו תשעה חדשים, שהולד הולך ומתעצם וגדל עד תשעה חדשים במעי אמו". ואולם "אם נגזר עליו בשעת יצירה שיעמוד במעי אמו תשעה חדשים ואתרמי שנולד לשמונה אינו חי, שקודם זמנו בא" (נר' גם מתנו"כ שם) ע"ר להלן הערה 39.

16. אמנם ישנו גם ביאור נוסף למימרא זו, ולפיו מדובר כאן בעיקר על מועד קליטת הזרע. ע"י בפ"י "פני משה" ליר' יבמות שם ד"ה "ב' יצירות – יצירת הולד אחר קליטת הזרע שהוא נקלט אחר ג' ימים... מ"מ אין הצורה מתחלת להצטייר עד ז' ימים או ט' לקליטה, והגמר של צורת הולד לאחר מ' יום". והוסף בפ"י "ידי משה" למדרש ב"ר פי"ד פ"ב הנ"ל: "הולד נוצר לפעמים לו' ימים אחר קליטת הזרע ולפעמים לט' ימים אחר קליטת הזרע וכו' הזרע שהוא נקלט לו' ימים ונולד לשמנה או לתשעה חדשים חי, אבל נוצר לתשעה ימים ונולד לשמנה חדשים אינו חי וק"ו לו".

כאן נתבאר קשר וזיקה בין מועד קליטת הזרע למועד השלמת הולד ואפשרות קיומו, אם לשבעה או לתשעה. רק זה שזרעו נקלט מוקדם יוכל להתקיים בלידה מוקדמת, ואילו הנקלט מאוחר – יתקיים רק בלידה לתשעה. וע"ע בפ"י "יפה תואר" למדרש שם: "מה שאין הציור מתחיל אחר הקליטה, כי אחר ג' ימי הקליטה יבדל הקצף והנפח מהזרע, ולו' ימים מתחלת המתיחה שהוא הציור". והוא אכן גרס שם "נוצר לו' ימים ונולד לח' וכו'" – מה שמתאים לביאורו, סוגי קליטה, לא סוגי יצירה (נר' הערתו על גיר' זו המיישבת קשיים). ע"ר גם בקה"ע ליר' יבמות הנו', המביא ביאור זה כפירוש שני (לשבעה ימים לזריעה ולתשעה ימים", ובהמשך "נוצר בשבעה ימים אפילו נולד בשמיני חי, ואם נוצר לתשעה ימים לזריעה אם נולד לשמנה חדשים אינו חי וכ"ש לשבעה") אמנם ה"ע הסתייג מפ"י שני זה, והדגיש כי לו עצמו "הראשון נ"ל".

נראה כי אין פער משמעותי בין שני הביאורים כלפי נדון דגן. רק מה שזה תלה בעצם יצירתו מצד עצמו וטבעו, תלה זה במועד קליטת הזרע. ברם, אליבא דתרווייהו ישנם ולדות המיועדים ומוכנים מלכתחילה ללידה מוקדמת – לשביעי – ולעומתם ישנם ולדות המוכנים ללידה רק בתום תשעה ירחים.

גם בבבלי מצויה רמיזה ברורה לתפיסה זו של “שתי יצירות”. נראה כי זהו בסיס מה שאמרו במס’ יבמות¹⁷ אודות “היודה וחזקיה – בני רבי חייא, אשר – תאומים היו, אחד נגמרה צורתו לְסוֹף תשעה ואחד נגמרה צורתו לתחלת שבעה”¹⁸. כלומר, לידת שניהם אמנם היתה כאחת, ואולם הבדל יסודי היה ביניהם, שהאחד נגמרה צורתו לשבעה והשני נגמרה צורתו לתשעה. אף מימרא זו¹⁹ משתלבת יפה בתפיסתם של חז”ל בדבר “שתי יצירות” לאדם, האחת לשבעה והשניה לתשעה. מכאן גם נבעה מסקנתם ההלכתית של חז”ל על יכולת קיומם של הגולדים לשבעה ולתשעה חודשי הריון, לעומת חסרונם של הגולדים לשמונה חודשים.

כאן המקום להעיר למש”כ בשו”ת “ברית אברהם” חיו”ד סי’ כ’ סק”ד דכל היולדת לשבעה הרי זה מוכיח שמלכתחילה התעברה בולד שנוצר לשבעה (ור’ שם אריכו”ד סביב ענין זה, כלפי אדם וכלפי בהמה). ואולם לעומת הפשוט לו, הרי בשו”ת “בית יצחק” אהע”ז ח”ב סי’ קי”א ס”ק י”ד הסתפק בשאלה זו. שם חקר אם “ב’ יצירות” משמעו כי “בשעת יצירה הצורה שוה ואחד הוא, רק בשעת הגמר ולד אחד נגמר לז’ וולד אחד נגמר לט”” או שמא כבר מתחלת היצירה אינם שוים”. בחקירה זו תלה המחלוקת בענין היכר עובר לג’ חודשים ביולדת לשבעה, עיי”ש “ור’ בהמשך עבודה זו בפרק אודות בני תמר בהערה 30 שם). ודומה כי מרבית המקורות שציינו כאן מצביעים בבירור על הצד הראשון, וכפשיטתו של ה”ברית אברהם”; ואם כן כבר מתחילת היצירה מיועד הולד אם לשבעה ואם לתשעה.

17. יבמות ס”ה ב’; וכן ר’ במס’ גדה כ”ז א’: “מעשה ונשתהה ולד אחד אחר חבירו ג’ חדשים, והרי הם יושבים לפנינו בבית המדרש, ומאן זינהו יהודה וחזקיה בני רבי חייא... סיפה אחת היתה ונחלקה לשתיים, אחד נגמרה צורתו בתחלת ז’ ואחד בסוף ט””.

18. ור’ אריכו”ד במהרי”ט אלגזי על הל’ בכורות להרמב”ן פרק שמיני ד”ה “וראיתי למהר”מ מינץ”, בנוגע לראיה בתאומים מהאחד לשני (שם – בנוגע לאבילות). וכתב “איכא למימר דהב’ נגמר צורתו לז’ חדשים ואשתהויי אשתהי עד ח’, והראשון לא נגמר צורתו לז’ והוא בן ח’ ממש ובן ח’ לאו בר קיימא הוא”; ועוד בהמשך “...דלמא זה נגמרה צורתו לשבעה והאחד נגמרה צורתו לתשעה וכו”” (ועיי”ש לגבי שכיחות התופעה או נדירותה, ור’ גם בשו”ת “עמק הלכה” (בויעל) ח”א ריש סי’ ה’).

19. יש להוסיף, כי כן משמע גם ממה שחילקו בכמה מקומות בש”ס בין יולדת לשבעה ליולדת לתשעה בענין “יולדת למקוטעין” – עיין בגמ’ ר”ה י”א א’, יבמות מ”ב א’, גדה ל”ח ב’, ועוד. עצם החילוק וההבדלה מורים שני סוגי יצירה השונים ומובדלים מהותית זה מזה. וי”ל.

כן ראה בשו”ת מהרי”ט ס’ ק”ג המסתמך על ההבחנה בין שני סוגי היצירות, שני סוגי הולדות, בכדי להכריע אם הם ברי קיימא אם לאו; אם הם “מאותם המקדימים להולד” או שאינו אלא “מן המאחרים”.

ויעי’ בס’ “מדרש תלפיות” אות י’ ענף יצירת הולד, הנותן סימנים להיכר הולדות: “אם ישתלם בל’ ימים יתנועע ביום ס’ ויולד הצורה כחודש ז’. אם ישתלם בל”ה ימים יתנועע ביום ע’ ויולד כחודש חח’, ואם ישתלם ביום מ”ה יתנועע ביום צ’ ויולד כחודש ט””.

ב. הסברם של קדמונים.

מתוך שענין זה היה ידוע כבר לקדמונים – הן יהודים²⁰, והן גם חכמי אומות העולם²¹ – הרי חייבים היו לנסות לבאר פשרו המדעי, להסבירו ולנמקו. כאמור – נקודת הקושי המרכזית עימה התמודדו היתה עדיפותו של הגולד בשביעי, על פני הגולד אחריו, בשמיני.

השאלה התחלקה לשני גורמים. הראשון: סיבת קיומו של הגולד בשביעי (המושווה לגולד בתשיעי). השני: הגורם לסכנה הצפויה לקיומו של הגולד בשמיני. עם שתי תמיהות אלה התמודדו, ולהלן – מתשובותיהם של חכמי ישראל אשר דגו בדבר.

20. מלבד האמור באות א. ובהערות הקודמות, הנה עיין בשו"ת הרשב"ש סי' תקי"ג בפתח "ההקדמה הראשונה": "דבר מוסכם הוא מתורתנו ומחכמי ז"ל וחכמי האומות, שהעובר יש לו עתות שיוולד בהם ויחיה ועתות שיוולד בהם וימות, והם זמן קצר וזמן ארוך וזמן ממוצע, והזמן הקצר הוא ז' חדשים והזמן הארוך הוא ט' חדשים והזמן הממוצע הוא ח' חדשים, ושהגולד בזמן קצר והארוך הוא המתקיים והגולד בזמן הממוצע הוא שאינו מתקיים על הרוב. וזה דבר שאין בו ספק ואמת אותו הנסיון וכו' הסכמת הכל היא שהגולד בשמיני הוא שאינו מתקיים ברוב, אבל הגולד בתשיעי ובשביעי מתקיים".

וכבר פילון כתב בספרו "על בריאת העולם" (כתבי פילון האלכסנדרוני) מתורגמים מיונית לעברית ע"י ד"ר יצחק מן, ספר ראשון) בפיסקא מ"א: "...וגם מן הטבע הוא, כי העוברים שבבטן אמנם באים לידי גמר בשבעה חדשים, באופן שיקרה דבר מזור מאוד: כי בני שבעה חדשים הם בני קיום, בעוד שבדרך כלל בני שמונה חדשים אינם יכולים להשאר בחיים". ציין פילון בצדק כי זהו "דבר מזור מאוד", אך קיבל זאת כקביעה מדעית מוכחת לכל דבר!

ור' גם מש"כ ראב"ע דברים כ"א ג': "יש מי שיוולד בחטרון שנים חדשים כמנהגו, ג"כ בירתון רק הוא המעט" (ור' שם בנוגע להתנועעות הולד אחר שלושה חדשים). הרי שגם לו ידוע היה שישנם הנולדים לשבעה (וזאת למרות מה שציינו במקום אחר בנוגע לשיטתו המתנגדת ללידה לשבעה אצל השבטים, משה ושמואל! למרות זאת את ה"עובדה המדעית" לא הכחישו). עירך בשו"ת הריב"ש טו"ס תמ"ו המדריך מן הרמב"ן (בתוה"א) לחלק בין ח' תודשי הגידול לעומת חודש התשיעי – הוא "חודש הלידה", ומשכילה ח' חודשים טוב אינו נפל.

21. והובאו דבריהם ע"י חכמי ישראל בספריהם – ע"י בספר "שבילי אמונה" (אלרבי) בנתיב החמישי (משם גאלינוס) ור' מה שהאריך לדון בזה בשו"ת "מעיל צדקה" סי' ה' "מדברי בן רש"ד בספר טבע בעלי חיים" (הכוונה היא לאריסטו – מחבר ספר זה) ומן "המעתיק ספר הקאנון", והר"ע ציין "נכסוף נכספתי לידע ממכ"ת מה שכתבו חכמי הרפואה בזה". ור' גם במאמר הגו' ב"הפלס": "לדעת היפאקראטס ילד שגולד בחדש השמיני להריון אינו בן קיימא וכו'". עירך בהערות ט"א לב"ר פ"ד פ"ו (עמ' 112): "דעת חז"ל שבן ז' חי ובן ח' אינו חי היתה שיטה מפורסמת אצל הקדמונים". וע"ע בספר "יוונית ויוונית בארץ ישראל" (מהדור"ב, ירושלים תשמ"ד) בעמ' 9–208 סוף הערה 240 והערה 244. ור' לעיל סוף הערה 10.

[על השימוש בדברי חכמי אומה"ע כאשר הובאו כבר ע"י גדולי ישראל – ראה לשון מרן הראי"ה קוק זצ"ל, שו"ת "עזרת כהן" סי' י"א (עמ' ל"ו א'): "... שצריכים להשתמש ביסודות החכמות שנתקבלו בספרי גדולי ישראל, אע"פ שנלקחו מחכמות העולם, כי חכמינו הגדולים זקקו ובררו הדברים"; וזאת לעומת לקיחת "הקדמות" שלא הובאו ע"י חכמי ישראל. אמנם פשוט וברור שהדבר קל הרבה יותר כאשר אין בונים על כך יסוד פסק ההלכה].

שלושה אופני ביאור נקטו הקדמונים בביאור קושי ”מדעי” זה. הראשון: ביולוגי-רפואי; השני: אסטרוולוגי; והשלישי: ”גבולים מספריים”.

האופן הראשון מתחלק אף הוא לכמה דרכים. דומה כי הביאור הקדום ביותר הובא וצויין ע”י ”אבודרהם”²² משמו של רס”ג, וז”ל: ”כתב רבי סעדי בשם חכמי הנסיון כי מקום דירת הולד בחדש השביעי הוא רחב ובחדש השמיני הוא צר ובחדש הט’ הוא יותר מכולן, לפיכך הוא חי בן שבעה ותשעה ולא בן שמנה. ואינו רחוק שיהי’ מקום הכנסתו ויציאתו רחבים והאמצעי ביניהם צר וכו”’. כלומר, דרך זו נקטה ביאור המתייחס לאו דוקא לולד עצמו, כי אם בעיקר לרחם אימו. סברו כי ישנו מקום פנימי אשר אינו גלוי (הוא ”האמצעי ביניהם”) וחלק זה מתכווץ בחדש השמיני, ומקשה על הולד. לפיכך ישנה עדיפות ויתרון לבן ז’ (המתקיים) על פני בן ח’ (שאינו מתקיים) ועדיף על שניהם בן ט’, שאז ”הוא יותר רחב מכולן”.

ביאור רפואי מסוג שונה הובא²³ בשם היפוקרטס: ”ילד שנולד בחדש השמיני להריון אינו בר קיימא, כי לא יוכל נשא היגיעות הרבות הבאות זו אחר זו, כי הנה בחדש השביעי (זמן הקבוע ללידה) יגע לריק לעזוב מעי אמו, ותיכף בחדש השמיני שב שנית ליגיעותיו – כי יצא הילד מבטן אמו בזמן הזה יעזבנו כחו ויחלש ויגוע. טוב איפא לילד כי יבא לעולם ביגיעתו הראשונה בחדש השביעי²⁴ ולא יכלה כחותיו ביגעו לריק”. כאן כבר מתייחס הביאור הרפואי לולד עצמו, ול”יגיעות” הגופניות המתלוות ליציאתו לאויר העולם. ריבוי יגיעות תכוף – מזיק, וזהו גורם חסרונו של הנולד בשמיני. בשו”ת הרשב”ש²⁵ הובא ביאור טבעי נוסף, והוא ביאור ביולוגי: ”חכמי התולדות

22. ”אבודרהם” – ”סדר שחרית של חול”, מהדו’ ורסהיימר עמ’ ל”ו (והובד’ באוצה”ג יבמות דף פ’ א’, סי’ ת”ז).

23. במכתבו של ד”ר ע. ווארמוער – הנז’ לעיל הערה 2 (ור’ ב”נספח”) – עמ’ 211 (וכאמור – חלק עליי מוריצוי).

דומה לביאור זה מצוי גם בס’ ”מדרש תלפיות” (אות י’ – ענף יצירת הולד) שם ביאר כי רוב הולדות נשלמים לשבעה, ואם אינם מצליחים לצאת ומוכרחים להישאר שם, אזי ”לרוב עיפוחו אם ישלים לשוברם בחדש ח’ לא יוכל לחיות לרוב חלישותו”.

24. יש להעיר כי מסגנון הדברים משמע שסבר כי הלידה בשביעי הינה לידה לכתחילה, וזהו מצב מתוקן ושפיר – לא פחות מלידה לתשיעי! וראה לעיל הערה 8; עור’ להלן בביאור הרשב”ש משם אביו. ואמנם בשו”ת מהר”י מינץ סי’ ר’ אכן כתב מפורשות ”דיותר מתקיים לו’ חדשים מלט’ חדשים! ועי’ בס’ ”ישועות יעקב” אבהע”ז סי’ קנ”ו (פי’ הארוך) סק”ב המבאר תופעה תמוהה זו עפ”י אותו יסוד הנאמר בחז”ל אודות ב’ יצירות: ”... נולד לשבעה ונולד לתשעה; שהולד שהוא חלוש בטבעו נולד לתשעה שלמים, והולד שהוא חזק נולד לשבעה תיכף בפעם הראשונה שננער למקוטעין”. אם כן, דוקא ולד בן שבעה הוא החזק יותר בטבעו, ומסוגל להקדים יציאתו!

25. שו”ת הרשב”ש סי’ תקי”ג, ב”הקדמה הראשונה”. ור’ עוד כיו”ב, בפי’ ”היל אור” על הראב”ע שמות פ”ב אות נ”ב: ”אמרו חכמי התולדות, כי כאשר הוא חם ולח יצא בשביעי, ואשר הוא במזג שוה יצא בתשיעי, ואשר הוא יותר ממזג חם ולח יצא באחד עשר”.

אומרי" שהסיבה היא כי הגולד בשביעי הוא רב החמימות והרטיבות, ומפני זה נשלמה יצירתו וגידולו בזמן הזה, והוא הזמן שאם (צ"ל – שאי) אפשר שתשלם יצירת של אדם פחות ממנו. והגולד בתשיעי הוא מעט החמימות והרטיבות מהגולד בשביעי, ועל כן תשלם יצירתו בזמן ארוך. והגולד בשמיני אין אותה העת לו טבעית אלא העת הטבעית לו היא התשיעית, ונחפו לצאת קודם זמנו מפני דבר מקרה, או יהיה זמנו השביעי ונתמהמה לצאת מפני דבר מקרה, ועל כן אינו חי ברוב²⁶.

הרי אלה שלושה ביאורים טבעיים לנמק יתרונו של הגולד לשבעה על פניו של הגולד לשמונה. ברם בצידו של הביאור הביולוגי הנ"ל, צירף הרשב"ש גם ביאור אסטרוולוגי לענין זה. "חכמי הכוכבים אומרים כי שבעה כוכבי לכת הם משרתים לילד במעי אמו, כוכב אחד לכל חדש ושבתי תחלה, וכן יסד הריאף ז"ל במחזור יום הכפורים; והכוכב השביעי שהוא לבנה הוא לחדש שביעי. ואם הילד הוא בשלימותו כבר נשלם זמנו לצאת ואם יצא יתקיים ואם לא יצא באותו חדש מורה על החולשה, ואם יצא בחדש שמיני שהוא שבתי המורה על חולשה ומיתה לא יתקיים, ואם ישתהה עד החדש הט' שהוא לצדק המורה על הקיום יתקיים"²⁷. ונמצא כי סידרי כוכבים ומזלות

26. אמנם העיר הרשב"ש שעל חלק מביאורים של "חכמי התולדות" חלוקים חז"ל, וזה בענין התועלת או החסרון שבשהייה יתירה. "ואפ"י שאמרו שבן תשע שנשתייה אינו חי אינו מסכים עם רבותינו, לפי שז"ל אומרים שאם נשתהה הוא חי, אבל מ"מ הסכמת הכל היא שבן שמונה הוא שאינו מתקיים אבל משבעה ומט' מתקיים". כלומר, בענינה של השהייה חלוקים, אך בעקרון הכללי שוו, והוא חסרונו הטבעי של בן ח'. ור' לעיל סוף הערה 14.

27. וכן איתא בפ"י יפ"ת למדרש במדבר ג': "שמעתי מקצת חכמים שסבת מות הילד בא, והוא שכל אחד משבעה כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל שולט על חדש מהעיבור, שבתאי בראשון צדק בשני וכו' עד ד' חדשים ואחר כך חזורים חלילה. ולכן בח' שהוא ממשלת שבתאי מת שהוראתו רעה, אבל כשתכנס לט' ישלוט עליו צדק שהוא טוב ויחיה, וכן כשילד בוד' יחיה שמולו לבנה". (ועי' בהערות ס"א לב"ד פ"ד פ"ו – עמ' 127 – אשר ציינו כי "הן הן הדברים שכתב ג"כ הח' לאנגע בספרו המפורא געשיכטא דעס מאטעריאליסמוס מהדורא ג' ח"ב צד 171 וצד 292"). באור שכוה צויין גם בס' "מדרש תלפיות" הגז', משם יש אומרים; עיי"ש.

בהקשר זה ראוי להעיר למש"כ התשב"ץ – ח"ב סו"ס ק"א – בהביאו דעת "חכמי המשפט" אשר סברו כי "עד חודש השישי אין לו לעובר לשון, לפי שהוא חודש של כוכב המורה על הדבור. אבל לענין השמעת קול לא ראיתי מדברים בזה"; א"כ גם בזה הובעה השפעת תכונת הכוכבים ומזלם על יצירת הולדות. אמנם הרשב"ץ עצמו – שם – לא סמך הכרעתו עליהם כ"א על דברי חז"ל, ברם גם דברי חז"ל התבארו לו בדרך דומה: "שסוברים כי מקום הלבנ' בשעת ההריון מהמזלות הוא הצומח בעת הלידה, והצומח בעת ההריון הוא מקום הלבנ' בעת הלידה וכו'" (והרי זה מקביל למש"כ הראב"ע שמות פ"ב פסוק ב', כי "היודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה, והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון, כי דבר מנוסה הוא לקדמונים, וחמשה פעמים נסיתיו גם אני, כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה, גם מעלת הצומח רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד"). אלא שהרשב"ץ הדגיש בסוף דבריו כי נשתנה הדבר בזמן הזה:

"וור' בהשגת הראב"ד שבוטף פרק ה' מהל' תשובה: "הדבר ידוע שכל מקרה האדם קסן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות וכו'"). וראה להלן בביאור השלישי, שהוא מובאת הרשב"ש מאביו – הרשב"ץ!

הם הגורמים ומשפיעים חסרון לנולד בשמיני (כפוף לשבתאי) וליתרון בני ז' (לבנה) ובני ט' (צדק) אשר מזלם מורה על קיום.

עוד הוסיף הרשב”ש וציין ביאור שלישי, משם אביו – הרשב”ץ “בספרו הנכבד מגן אבות. הוא ז”ל ג”כ נתן טעם אחר בדבר והוא שהדבר הזה דומה לגבולי החלאים, כי יום השביעי הוא יום גבול והוא טוב מורה על חוזק הטבע²⁸ ויום ט’ אף על פי שמורה קצת על חולשה ליאחורו (צ”ל – לאיחורו) אבל אינו רע²⁹, אבל כשהוא ביום ח’ מורה על חולשה גדולה כיון שלא בא בשביעי ולא נתחזק עדיין להמתין עד התשיעי ונשאר בחולשתו, על כן אינו טוב”.

נמצאו לפנינו חמישה ביאורים³⁰ לסיבת עדיפותם של הנולדים לשבעה ולתשעה, ולחסרונו של הנולד לשמונה. שלושה ביאורים טבעיים (רחם אם, יגיעות הלידה, חמימות ורטיבות), ביאור אסטרולוגי, וביאור נוסף עפ”י “שיטת הגבולים”.

ג. יישוב תפיסת חז”ל ושיטתם ההלכית.

עם זאת ברור מאלי, כי בימינו יקשה עד מאוד לסמוך על אותה משענת קנה-רצוף הבאה לביטוי בביאורים אלה. האופן הראשון – ביאור רפואי וביולוגי – מתבטל מעצמו לאור ממצאים בדוקים ומנוסים הידועים כיום, ובשני הביאורים האחרים – אסטרולוגי ו”גבולים” – אין סיפק להבהיר הענין כדבעי, ואין בהם כדי סמיכה.

28. ראה מש”כ הרשב”ץ בספרו “מגן אבות” למס’ אבות פ”ה מכ”א ד”ה “בן שבעים לשיבה” בענין מספר השבע: “וכן מצינו מספר השבעה משמש בכל גבולי החליים, והוא מענין זה, שהשביעיות כולם לפי תשמיש שבעה כוכבי לכת, היו ימים או שנים או עשרות שנים וכו’ והאריך בדברים, עיי”ש. גם דברי פילון (לעיל הערה 20) מתבארים – עפ”י הקשר הדברים – באופן דומה.

29. משמע כביכול ישנה עדיפות לנולד בשביעי על פני הנולד בתשיעי! ר’ לעיל הערה 24. ואכן בספר “מדרש תלפיות” הגז’ כתב: “רוב הוולדות נשלם צורתו מכל וכל בחדש השביעי ואז מבקין לצאת ומתחילין לשבור הגידה שמחזיקי אותם שם...”. כאן נכתב מפורשות שרובם של הוולדות – לשבעה!

30. אמנם “עוד נאמרו בזה הרבה דברים מרבים הבל, דחאום הראשונים, וגם דחה מהם א”א הרב ז”ל בספרו הנכבד מגן אבות” – הרשב”ש, בתשובתו הנ”ל.

וראה עוד בשו”ת ריב”ש החדשות סי’ ו’ (הענין הג’) המנמק ייתרונו של בן ז’ על בן ט’ בנוגע ללידה למקוטעין – “אין לתמוה מ”ט דשמואל דאית ליה בן ז’ ואשתהי ונולד לט’ מקוטעים ואפי’ אשתהי ונולד לשמונה אפשר דהוי בן קיימא, ואלו בן ט’ עצמו למקוטעים אינו בן קיימא; דאין אנו צריכים ליתן טעם בלבד, הם אמרו ויודעין מאיזה טעם אמרו. אבל אפשר דבן ז’ בשכבר נגמרה צורתו מן השמים – המחליש מחזירו לאחור, וכ”ש אשתהי ונולד לתשעה, אבל בן ט’ שעבר עליו כל חודש המחליש קודם שנגמר צורתו צריך כל חודש תשעה להשלימו חודש במקום חודש וכו’”.

כלומר: אם כבר נשלמה צורת הולד (לשבעה) אזי אינו צריך שהות חודש שלם בכדי לתקן ה”קלקולי” הנוצר בחודש שמיני. אך אם טרם הושלם הולד (שנוצר לתשעה) אזי צריך הוא חודש שלם בכדי להשיבו לתיקנו. לכן עדיף הוא בן ז’ על בן ט’ בנוגע ללידה למקוטעין בתשיעי.

ברם דומה כי דוקא תפיסתם התורנית של חז"ל אודות "שתי יצירות" לאדם – אשר התבארה לעיל אות א' – דוקא היא עשויה לתת בסיס ופתח תשובה ליישוב דבריהם עם ידיעות חכמת הרפואה כיום. אם עיקרה של הסתירה היתה דבר קיומו של בן ח' בזמן הזה – בעוד שחז"ל קבעו שאינו "בר קיימא" כלל – הרי ניתן להבחין ולומר כי אותו המתקיים יצירתו היתה לשבעה, ולכן יכול להתקיים, בעוד שחז"ל אמרו שדוקא הנוצר לתשעה, אם נולד לח' אינו מתקיים! ונמצאו הדברים משתלבים זה בזה ומתבארים זה מזה.

בן ח' המתקיים, הרי הוא מאותם ולדות שנוצרו לשבעה, ולכך בין אם נולד לשבעה (בזמנו) ובין אם שהה מעט ונולד לשמונה או אף לתשעה – יכול להתקיים. זהו גם אותו ולד אשר יכול להסתייע באינקובטור לשיפור מצבו, כיון שביסודו של דבר בן חיים הוא. לעומתו, בן ח' אשר אינו בר קיום, הרי הוא מאותם ולדות אשר נוצרו מעיקרם לתשעה, ולכן כל הקדמה בלידתו עלולה לסכנו, ואינו נחשב "בר קיימא". באותו ולד נאמרו דיני בן ח', ובאותו ולד גם אינקובטור לא יועיל – שעיקר חיותו חסרה.³¹

ואכן הגאון הרוגאצ'ובי יישב שיטת חז"ל בדרך זו, כפי שכתב ד"ר דוד שפירא מדווינסק³²: "בהירגא שפעם אחת דברתי על הענין הזה³³ עם הגאון ר' יוסף ראזין נ"י הרב בפה (דווינסק) והוא באר לי בארוכה את שיטתו³⁴ הנוגעת עוד לכמה ענינים, כי לדעת חז"ל ישנן "שתי יצירות" – יצירה אחת היא בן זיין, כלומר: ילד שמתחילת בריאתו נוצר להיות נגמר לזיין; וילד כזה שנולד לז' הוא איפא בשל כל צרכו, ואם נולד לח', "אשתהויי הוא דאשתהי" וכל שכן שיחיה. היצירה השניה היא שנוצר מתחלת בריאתו להיות נגמר לט' והוא איפא בלתי בר קיימא לח' וכש"כ לז'!... ואם כן הדבר הלא אין עוד כל סתירה מעיקרא, כי מי יאמר לנו שבן ח' ההוא שעליו מעידים הרופאים שהוא חי – אינו בן זיין מתחלת יצירתו "שאשתהויי הוא דאשתהי", כי לדעת חז"ל איננו בקיאין קצת בסימנים אם הוא בן ז' או בן ט' מתחלת יצירתו!"³⁵.

31. ועיין במאמרי על הגדרת האינקובטור (הודפס ברבעון "אור המזרח", הי"ל בארה"ב, גליון תשרי תשמ"ח).

32. במאמר הנז' ב"הפּלס" (עמ' 212) – ור' לעיל הע' 2.

33. היינו, על הקושי בהבנת שיטת חז"ל ויישובה עם מציאות זמננו.

34. שיטתו זו נרמזה ונכתבה מפורשות "בכת"י בגליון סנהדרין דף נ"ז: וכ"כ בזה דיש שני מיני בן ח', א' דהיצירה שלו הוה רק בן ח' חדשים, הב' שע"י סבה נעשה בן ח' שבא קודם זמן" – כעדותו של הר"מ ש"כר, בס' "מפענח צפונות" פ"א סי' ד' הערה א', עיי"ש ו"ע"ש שם במ"מ נוספים הנוגעים לזה ומבטאים כללות שיטתו, ומה שהערנו בזה בפרק ההגדרה – הנ"ל הערה 31 – הערות 12 ו 17.

35. ור' עוד שם בהמשך (עמ' 214) מהרב יעקב צבי יאנאווסקי מקיוב: "יש ולד שבתחלת יצירתו נוצר בכח גדול וחזק, שמוכשר להתפתח ולהגמר לז' חדשים, וזה – אם ילד לז' הוא חי, וכש"כ כשישתהה יותר במעי אמו שבודאי יחיה. ויש ולד שבתחלת יצירתו נוצר חלש ורפה אונים שאינו מוכשר להתפתח ולהגמר רק עד ט' חדשים, וזה – אם יולד קודם זמנו היינו לח' ומכש"כ לז' אינו בר קיימא, כיון שעוד לא נתפתח לא נגמר בישולו".

נמצאת מותאמת בזה שיטת חז”ל עם ממצאי הרפואה, ומיושבת מהשגותיה. עצם קיומם של פגים הגולדים לשמונה חודשים, מוסברת בעובדת יצירתם מלכתחילה לשבעה. כח חיות זה מעניק להם אפשרות לחיים, עם – או בלי – עזר רפואי כזה (אינקובטור) או אחר (טיפול רפואי) למשך זמן משתנה. לעומת זאת דברי חז”ל בענייניו של בן ח’ אשר כלל אינו בר-קיום, דברים אלה מוסבים רק על אותו הנוצר מלכתחילה לתשעה. לאותו ולד אכן אין סיכויי קיום, ולא יועילו לו כל עזרים רפואיים³⁶.

יתכן שקשורים לכך דברי החזו”א אודות ”השתנות הטבעים” בזמן הזה³⁷. דומה כי אין הכרח לומר שהתרחש שינוי דרסטי ומהפכני בין תקופתם לתקופתנו³⁸, כאשר בתקופתם בני ז’ וט’ בלבד התקיימו ובזמנה”ז מתקיימים גם בני ח’ אשר אפילו עדיפים על בני ז’. יתכן בהחלט לומר שהשינוי מסתכם בכך שבתקופתם הנוצרים לתשעה היו רוב מוחלט וכמעט גמור, והנוצרים לשבעה לא היוו אלא מיעוט קטנטן ומיעורי. מיעוט מצוי וקבוע, אך קטנטן ואפסי. לעומת זאת בזמן הזה גדל אותו מיעוט, ורבים יותר הם הנוצרים מלכתחילה לשבעה.

מתוך כך ומסיבה זו, יכלו חז”ל בזמנם לקבוע בוודאות כמעט גמורה שבני ח’ אינם בני קיום, וזאת מאחר שסבירות ההיווצרות לשבעה היתה מבוססת ברוב מוחלט. משום כך רק בגולדים לשבעה, דהיינו לידה במועד הידוע לבני-שבעה, בהם היה מקום לחוש

עוד הוסיף שם לבאר כי דעת חז”ל דוקא כמריצוי – ולא כהפוקרס – ושהות יתר מועילה ולא מוזיקה (ר’ לעיל הע’ 2). הא ראיא – ממה שאמרו ברישא: כלשכן כשגולד לט’ שהוא חי, ובסיפא: כל שכן כשגולד לז’ שאינו חי – הרי גראה בעליל שגם דעתם היא שכל מה שהולד יותר משתהה במעי אמו הוא יותר בן קיימא וכו’; וחתם דבריו: ”לפיכך אם רואים אנו גולד לח’ חיה יחיה, בין ע”י התגורר המוכני ובין בלעדו, ע”כ בן ז’ הוא דאשתהי. ודברי חז”ל כמסמרות נטועים וכל רוחות חדשות המנשבות בעולם המדע והחכמה לא יזיום ממקומם אפילו זיו כל שהוא”.

36. אלא אם כן תהיה אפשרות ל”השלמת ההריון” – ור’ בפרק – הג”ל תערה 31 – אודות ”הגדרת האינקובטור”, ושם – שיטת המרדכי וסייעתו. עוד צריך להוסיף, כי כמובן מבחינתנו אין אפשרות להכיר בכל ולד לאיזו ”יצירה” הוא משתייך, ומהם סיכוייו לחיים ולקיום. לכן בכל אחד מן היילודים יש לחוש שמא יצירתו היתה לשבעה, ולטפל בו כבן-קיימא לכל דבר. בפרט לאמור ומבואר בדברי החזו”א, כי בזמנה”ז התרבו אותם בני שבעה.

37. חזו”א יר”ד קנ”ה (אהע”ז קט”ו) ס”ד: ”בימים הראשונים היה מיעוט המצוי שנגמרו לו/ וועי’ יבמות ל”ז א’ נשי דיין לשבעה ילדן ומשמע דהיתה משפחתם ילדן בקביעות לשבעה, ושפעתי דזה קיים גם עכשיו/ ורובן לתשעה, אבל לא היו נגמרין לשמונה ולפיכך אמרו האי בן שבעה הוא ואשתהי. וכמדומה דעכשיו נשתנה הטבע וכפי בחינת הרופאים אפשר שהוסיפו השתלמותם אחר ז’ ונגמרו לח’, והרי נשתנו הטבעים ללדת למקוטעין וכו’”. (ור’ עוד ביאורו – הנוסף – שם, בהגדרת ”בן ז’ כנמהר ומזורו, אשר על שמו נקראים כל הממהרין לצאת – כלומר ”בן ז’” כמשוג, ולא דוקא כמכוון כפשוטו לעצמו. – ועי’ בשו”ת ”מנחת יצחק” ח”ד סי’ קכ”ג סי”ק כ”ו, שהעיר על כך דא”כ למה חילקו בין גולד לז’ ובין גולד לח’). ור’ עוד בפרק על הסיבות והגורמים לשינוי ההלכה בזמנה”ז.

38. מה שהיה מוקשה עד מאוד בעיני ”מנחת יצחק” הג”ל ריש את א’ ובהערות 3 ו 5. ביאור זה שלפנינו עשוי להקהות וטקף תמיהתו.

שמה בני קיימא הם³⁹. אך הנולדים לשמונה, בהם צריך לצרף גם סברת ההיווצרות לשבעה וגם סברת "אישתה" – שדחתה הלידה בחודש – ולספק ספיקא דחוק ונדיד

39. לפי⁴⁰ מתבאר כי גם דבריהם כדיונו של בן ז' לא נבעו מוודאות יצירתו לשבעה וודאות קיומו, אלא דלמיחש מיבעי שמה בן ז' הוא. ור' מה שהדגיש "שיירי קרבן" לירושלמי יבמות פ"א ה"ז (דף ס"ה א'): "... לא כל הנולדים בשביעי חיים, אלא אם היתה תחילת יצירתם לכך שיוולד בשביעי, אבל אם היה ראוי להיוולד בתשיעי ונולד בשביעי ודאי גרע מכן שמונה וכו' אלא כשהוא שלם באבריו אזלינן בתר רוב הנולדים בשביעי כשהם שלימים באבריהם שהן חזין, וזה פשוט וברור". וכאמור – בבן ז' איכא למיחש להכי, לא כן בבן ח'.

ור' עוד כיו"ב בס' קנין תורה בשמעתתא⁴¹ ח"ב (שמות) ויקהל, ס' י"ט סק"ח: "יש שני מיני יולדות לו, יש נשים והן מיעוט שמטבען יולדות לו והיינו שכן היתה תחילת עיבורן לשתיהנה יולדות לו (-עיי"ש בנוגע לצדקים-)... אולם יש יולדת לו, שמתחילת עיבורה היתה מעוטת למלאות ימי עיבורה עד ט' חדשים, רק כי סיבה היתה לה מחולשה או ענין אחר וילדה קודם הזמן דהיינו לו" (ועי' שם בנוגע לנפ"מ הצומחת מהבחנה זו בענין "היכר עוברת"). ור' לעיל הערה 15.

מבואר כי ישנו בן ז' ובן ח' המתקיים – וזה הנוצר לשבעה, שזה מועדו; וישנו בן ח' וגם בן ז' אשר אינו מתקיים – אלו הנוצרים לתשעה. אכן יש להעיר למשיכ' בס' "צידה לדרך" (על רש"י עה"ת וישב, ד"ה "להלן למלאים וכאן לחסרים וכו'") בנוגע להקדמת לידתם של פרץ ורחל בני תמר, וביאר כי "הסעם פשוט ומבואר בב"ר לפי שמהיר הקב"ה להביא שני צדיקים בעה"ז, וגם אינו רחוק לומר באולי שנהלה תמר כ"כ בעת שאמר הוציאה ותשרף, הלכך לא יכלה להשלים ההריון וילדה לו' חדשים". משמע לכאורה, שעיקר יצירתם מלכתחילה היתה לתשעה, והוקדמה לידתם ממתת אותו אירוע – ועם זאת התקיימו; ושמה רק מבחינת הרואים נראה היה כן, ואולם אליבא דאמת "קורא הדורות מראש" יצרים מלכתחילה לשבעה, ולכך אכן התקיימו.

וראה עוד הערתו המחודשת של הגר"ח מוולאו'ין, ופלפולו הנדפס בהקדמת ספר "בית דוד" – סעביל – ובש"ת "חוס המשולש" ח"א ס' י"ח, כי א"א לקבוע ולומר בוודאות בנוולד לשבעה דכלו חודשיו, אלא תמיד צריך לחוש שמה יצירתו לתשעה "דמאין גרע למתי הוי יצירתו בעת ההריון, דאימא דהוי לט', וא"כ אף הנולד לו' אפ"ה אינו חי והוי נפל, ולכך הנולד לו' לעולם אין מתאבלין עליו עד שיחי' ל' יום". אלא שבסוף דבריו שב והסתפק שמה ניתן להכיר יצירתו לשבעה באופנים אחרים (היכר עובר לשליש ימיה, עיי"ש ובפרק... בהערה אצל תמר) ולא הכריע בדבר (ולא הושלמה אותה תשובה, עיי"ש).

וכן כיו"ב הי' הריק בקונט' "צלעות הבית" (הנדפס בסו"ס "בית מאיר" – אבה"ע"ז ס' י', מלשון הרמב"ם "דסובר דכלו לו חדשיו לא הוי אלא בר ט' גמורים, שזה ידעינן שכלה כל יצירו ונפק מנפל, משאיכ' בר ז' ואפי' גמור"...) יש לספק, דתינח אלו ידעינן דתחילת יצירתו היה שיוולד לו' הי' מקרי כלו חדשיו, אבל מספקינן שמה עיקר יצירתו היה לט' ונולד לו' במקרי הנפלים!

אם כן גם הוא מבחין שהגדרה ודאית ד"כלו חודשיו" לא יכולה להיאמר כלפי בני שבעה (ור' שם דיוקו מלשון המדרש בגירסתו המקורית, ללא פרשנויות דחוקות). אמנם עי' בש"ת מנחת יצחק⁴² ח"ד ס' נ' סק"ז המקשה עליו: "וצ"ע כזה, איך יפרנס מה דאיתא בש"ס ובש"ע בענין מילה ורפואה – וא"כ בנוולד לשבעה, אף כבעל ופירש הוי רק ספק בן קיימא! אולם כאמור, לאותה סברא מצטרפים גם דבריו של הגר"ח מוולאו'ין: ויתכן שאף אם לא נאמר בבני שבעה שבוודאי כלו חודשיהם כבני תשעה, עם זאת סיכוייהם המשופרים והעדיפים להיות מהנהו בני קיימא, ה"ז מספיק להתיר רפואתו ומילתם, וישיבה השגתו. וראה עוד בפרק א: קריטריונים המכריעים מצב הולד – לעיל עמ' 225–250, הערה 37, וכן בפרק על יסוד ההלכה, לעיל עמ' 251–294, הערה 56.

כ”כ לא היה מקום לחוש. מכאן נבעו פסקיהם בדינם של הנולדים לשבעה, לשמונה ולתשעה. משא”כ בזמה”ז כאשר התרבו אותם הנוצרים מלכתחילה לשבעה; מעתה מן הראוי לחוש גם בנוולדים לשבעה, גם בנוולדים לשמונה, שמא בני קיימא הם. זהו שורש אותו שינוי הטבע, וזו תוצאתו.

*

סיכומו של דבר: פסיקתם של חז”ל בדיניהם של ”בני ז””, ”בני ח”” ו”בני ט””, הינה השתקפות תפיסתם אודות יצירת הולדות; וחלוקה היא אותה יצירה לשתים: אלה לשבעה ואלה לתשעה. ומתוך שאותה תפיסה – אשר, כאמור, שורשה בדרשה תורנית (”וייצר” – בשני יודי”ן) – הוזכרה בש”ס (ירושלמי ובבלי) ובמדרש, בודאי אין לזוז ולזוע ממנה כמלוא נימה, כמו גם מהשלכותיה. אלא שהתבאר לפנינו כי דוקא אותה תפיסה מיישבת ומתאימה שיטתם של חז”ל והשלכות פסיקתם, עם המציאות הרפואית הנגלית לעינינו בזמן הזה.

ברם, כידוע שינוי יסודי זה בהכרח גורר בעקבותיו גם שינויי הלכה ופסיקה. בכדי לברר וללבן אותה פסיקה צריך לדון בכל אותה סוגיא סבוכה מראשיתה, על מקורותיה ויסודותיה, ורק כך יהיה ניתן לאתר אותם קריטריונים העשויים להכריע מצב הולדות גם בזמן הזה. פרקים אחרים* הוקדשו איפוא לבירור זה, ומתוכם אפשר לעמוד על עקרונות הפסיקה העדכנית כיום בתחומים הרבים שלנושא זה יש השלכה כלפיהם.

*

בשולי הדברים מבקש אני להצביע על ממצא סטטיסטי מעניין ביותר, אשר חובא לידיעתי ע”י פרופ’ א. אידלמן הי”ו, ראש מחלקת יילודים (ופגייה) בביה”ח שערי צדק. במסגרת טבלאות סטטיסטיות לשנים 1979–1987, פורסמו נתונים שונים, וביניהם אחד הנוגע לענייננו [טבלה מס’ 7]:

תמותה לפי משקל			
1987–1985	1984–1982	1981–1979	משקל
82%	100%	96%	750–500 1
53%	66%	65%	1000–751 2
3.8%	22%	53%	1250–1001 3
3.2%	15%	30%	1500–1251 4
4.4%	3.8%	3.1%	2000–1501 5
0.8%	0.35%	1.5%	2500–2001 6
0.11%	0.06%	0.1%	מעל-2501 7
3.86/1000	3.14/1000	6.8/1000	סה”כ

לענייננו נוגעת בעיקר שורה מס’ 5 [משקל: 1501–2000], המאפיינת ע”פ רוב את ”בני שמונה”. השוואת שורה זו עם אלה שקדמוה (3–4) ואלה שאחריה (6–7) מעלה, כי זהו

המשקל היחיד בו לא הצליחו לצמצם את שיעור התמותה. בעוד שבמשקל 1001-1250 חל צמצום משמעותי ביותר (53%-3.8%), וכך גם במשקל 1251-1500 (30%-3.2%), וכן במשקלים שמעבר ל 2 ק"ג, הרי לעומת זאת במשקל התואם "בני שמונה" לא חל כל שיפור משך עשר שנים אלה, ורמת התמותה נותרה דומה. ספק אם ניתן להצביע בוודאות על הגורמים למצב זה, אך התוצאה הינה ברורה: הבעייתיות של "בני שמונה" [מומים מולדים]: מושרשת ביותר, ומאוד קשה להתגבר עליה.

(מקור: אסיא מה-מו (יב, א-ב), סבת תשמ"ט, עמ' 97-111)